

האוניברסיטה
הפתוחה

המכון הישראלי
לדמוקרטיה

יחסם של מורים והורים לשיח בבית הספר בנושאים שנויים במחלוקת

מחקר בראשות פרופ' עירן הלפרין

צוות המחקר:

אטיאנצ'י אלמו, בועז המאירי, אהרן לוי, עדן נבט, קיידה פרודגרס

תוכן העניינים

3	רקע
3	שיטת המחקר
3	המדגם
4	השאלונים
5	הממצאים
5	תפיסת המורים כלפי השאלה מהי בעיניהם סוגיה שנויה במחלוקת
7	אסטרטגיות התמודדות עם עיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת: הסוגיה של יחסי יהודים-ערבים
9	תפיסות המורים את ציפיות ההורים והמערכת הבית ספרית
11	ציפיות ההורים לעומת תפיסת המורים
12	חסמים נוספים בקיום שיח בכיתה בסוגיות במחלוקת
14	מסקנות והמלצות מדיניות
14	1. בהירות ותקשורת בין הגורמים השונים שאמורים להחליט על קיום שיח בבית הספר בסוגיות שנויות במחלוקת
15	2. חששות המורים מעיסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת
15	3. היכולת של המורים לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת
16	4. היכולת של התלמידים לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת
16	5. יחסם של המורים לסוגיית הגזענות
16	6. יחסם של מורים והורים לשיח בבית הספר בנושאים שנויים במחלוקת

רקע

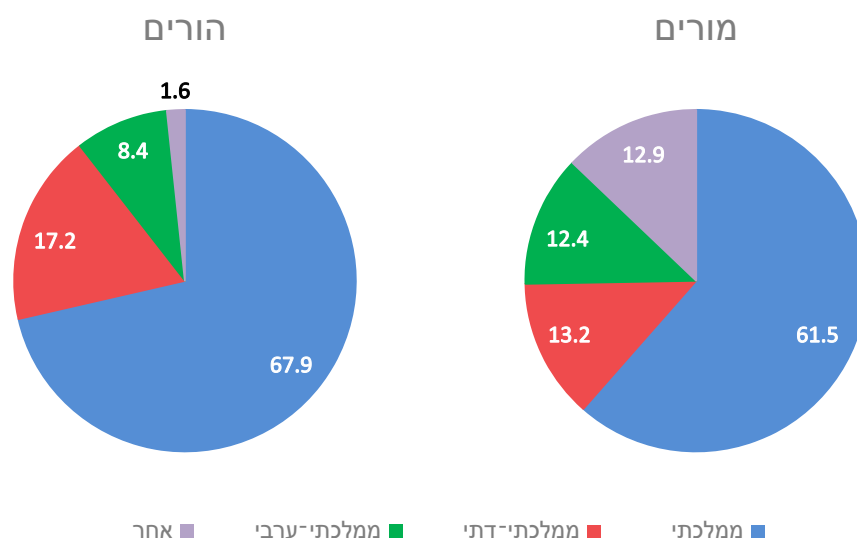
המחקר שלפנינו נעשה לקראת כנס דב לאוטמן למדיניות החינוך 2016. הוא נבנה כדי להבין טוב יותר מה חושבים המורים על קיום שיח בכיתות הלימוד בחינוך העל-יסודי בנושאים שבמחלוקת בהקשר של הציפיות והתפיסות של ההורים, הנהלת בית הספר ומשרד החינוך. בתוך כך נעשה גם ניסיון למפות את החסמים ואת הזרמים הפסיכולוגיים והמעשיים לקיום שיח במערכת החינוך בנושאים שנויים במחלוקת.

שיטת המחקר

המדגם

שיטת המחקר התבססה על מחקר פיילוט ועל שני סקרים שנעשו בקיץ 2016 בקרב מדגם רחב של מורים ושל הורים לתלמידים במערכת החינוך העל-יסודי. סקר המורים הופץ בכמה מסגרות: בבתי ספר, בקרב בוגרי מכללות להוראה, בפורומים באינטרנט, ברשת החברתית פייסבוק, ברשימות תפוצה של חוקרים מתחום החינוך, בתכניות החינוכיות של קרן לאוטמן, בארגוני חברה אזרחית מתחום החינוך ובחברות סקרים. המדגם הסופי כלל 862 מורים שענו על הסקר במלואו. סקר ההורים הופץ באמצעות חברות סקרים בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה בישראל; 558 הורים ענו על הסקר במלואו. בתרשים 1 אפשר לראות את החלוקה של המשיבים לפי הזרמים והמגזרים במערכת החינוך. החברה הערבית מיוצגת במדגמים מעט בחסר, ועם זאת גודל המדגם המוחלט שלה הוא מדגם מייצג ולכן אפשר להסיק ממנו על הכלל. החתך של הזרמים הממלכתי והממלכתי-דתי במדגם משקף כמעט במדויק את גודלם היחסי באוכלוסייה הכללית.

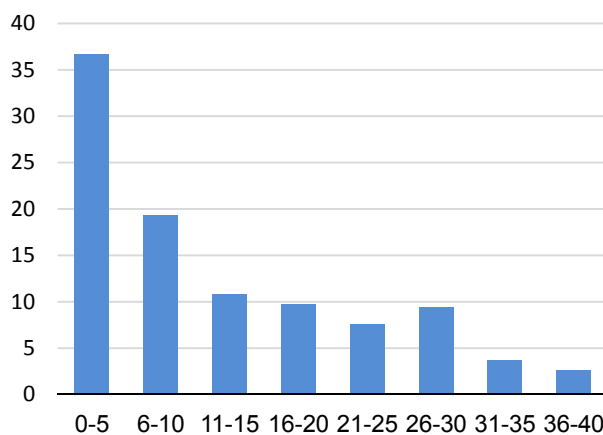
תרשים 1 מורים והורים, לפי זרם בחינוך ומגזר (%)

פילוח מקצועות ההוראה של המורים במדגם מלמד שכ-17% הם מורים לאזרחות ולהיסטוריה, ולפי הגדרת תפקידם הם נדרשים ללמד נושאים שנתפסים כשנויים במחלוקת; כ-54% הם מורים למקצועות הומניים; כ-23% הם מורים למקצועות ריאליים; כ-5% מהמורים מלמדים מקצועות אחרים (תרשים 2).

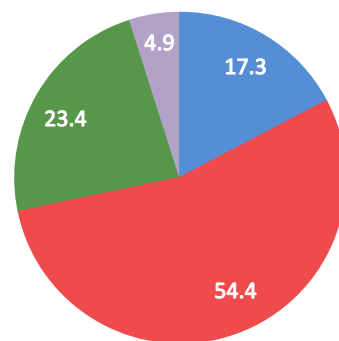
פילוח לפי ותק בהוראה מלמד כי לכ-37% ותק של עד 5 שנים; לכ-30% ותק של 5-15 שנים; לכ-17% ותק של 15-25 שנים; לכ-16% ותק של 25 שנה ויותר.

תרשים 3 ותק בהוראה (%)

ותק בהוראה (שנים)

תרשים 2 מורים, לפי מקצוע ההוראה העיקרי (%)

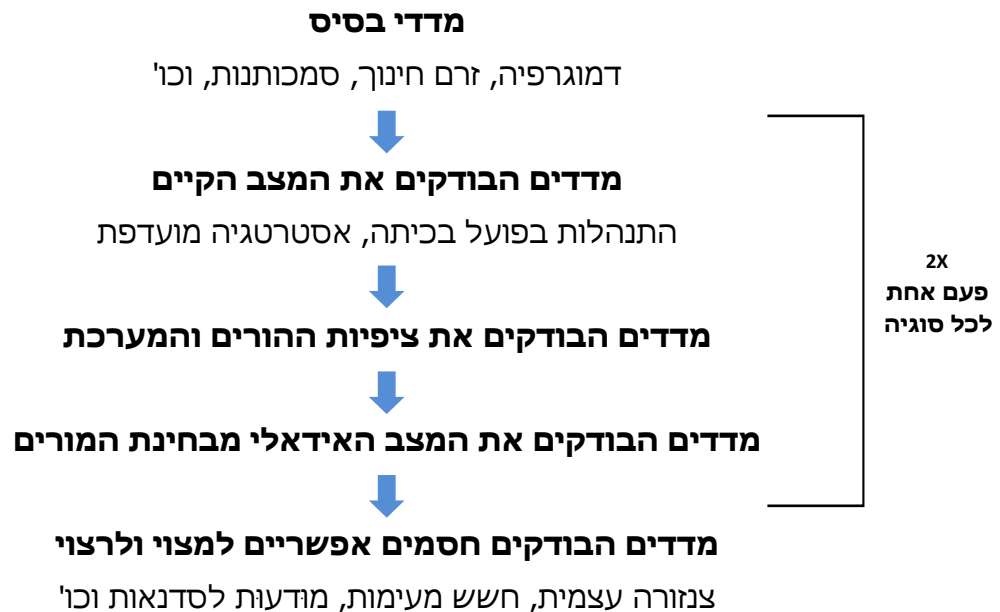

אזרחות והיסטוריה
מקצועות הומניים
מקצועות ריאליים
אחר

השאלונים

שאלון המורים נבנה משלושה חלקים: בחלק הראשון התבקשו המורים למלא פרטים דמוגרפיים ופרטים נוספים שמטרתם לבחון תפיסות בסיסיות שלהם בנושאים חברתיים וחינוכיים. בחלק השני הם נשאלו על יחסם לקיום שיח בכיתה בסוגיות שבמחלוקת. בחלק הזה נבחנו שלושה רכיבים: (1) המורים נשאלו על התנהלותם בכיתה; (2) המורים נשאלו מה לדעתם ההורים והמערכת הבית ספרית (הנהלה ומורים עמיתים בבית הספר) מצפים מהם; (3) המורים נשאלו מה המצב האידאלי בעיניהם במה שקשור לקיום שיח בכיתה בנושאים שבמחלוקת (ללא קשר למה שהם עושים בפועל). חלק זה נשאל פעמיים: בפעם הראשונה הם התבקשו לענות על השאלות בהקשר של סוגיית היחסים בין יהודים לערבים; בפעם השנייה הם התבקשו לבחור סוגיה שנתפסת בעיניהם כשנויה במחלוקת ביותר מתוך רשימת נושאים שנמצאו שנויים במחלוקת במחקר מקדים; בחלק השלישי של השאלון היו שאלות על חסמים, פסיכולוגיים ומעשיים, שיש בכוחם למנוע מהמורים לשוחח בכיתה על נושאים שנויים במחלוקת. בקרב ההורים הופץ שאלון שבדק מה הם חושבים על מה שקורה בבית הספר בפועל, מה ציפיותיהם מהמורים ומהו המצב האידאלי בעיניהם.

שלד השאלון למורים

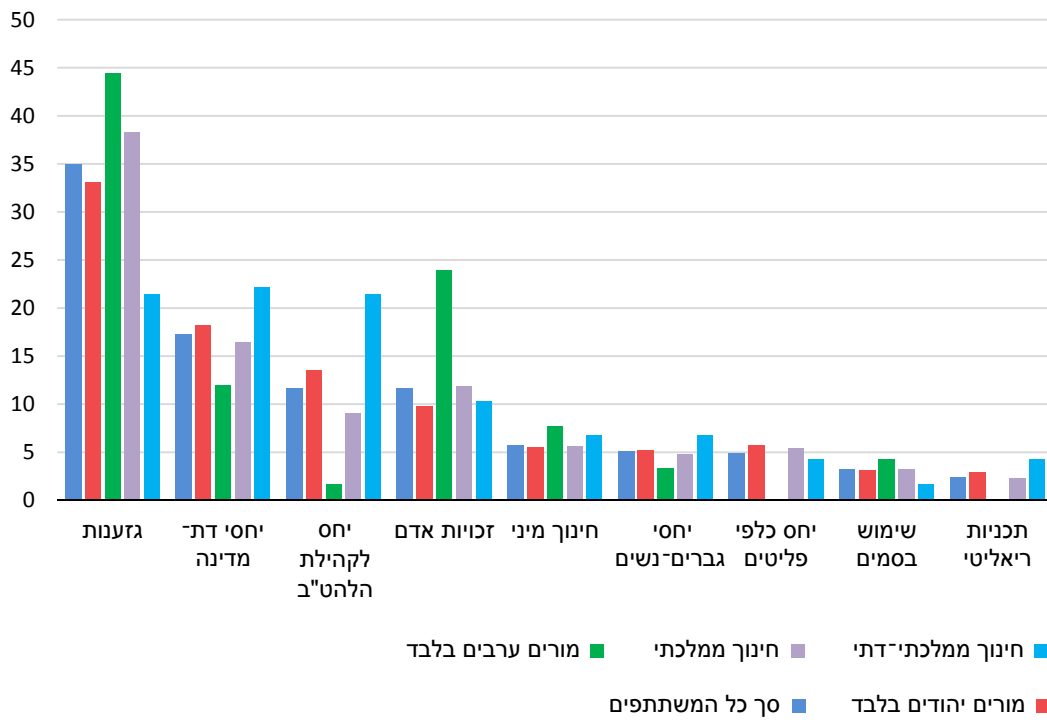
הממצאים

תפיסת המורים כלפי השאלה מהי בעיניהם סוגיה שנויה במחלוקת

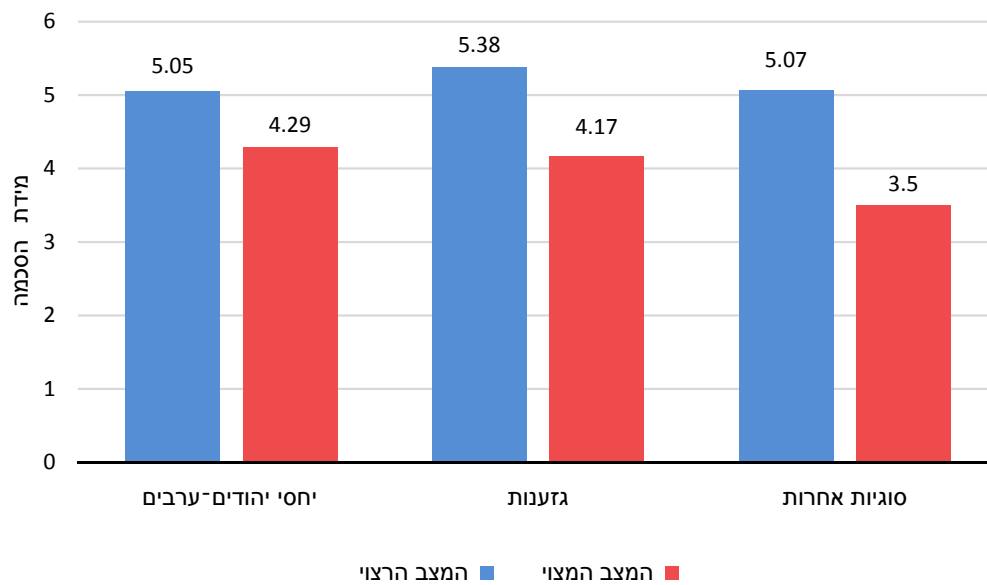
גם המורים וגם ההורים שהשתתפו במחקר התבקשו לענות על שאלות בהקשר של שיח שנוי במחלוקת בנושא יחסי יהודים-ערבים. לאחר מכן הם התבקשו לבחור סוגיה אחרת שלדעתם היא השנויה במחלוקת ביותר ולענות על אותן השאלות בהקשר שלה. מתוך 862 המורים, 35% בחרו בגזענות כסוגיה השנויה במחלוקת ביותר; כ-15% בחרו בסוגיית יחסי דת ומדינה או בסוגיית היחס לקהילת הלהט"ב ולזכויות אדם; 2%-5% בחרו סוגיה אחת מ-5 הסוגיות הנותרות (תרשים 4).

ניתוח הנתונים נעשה שלוש פעמים: פעם אחת על תשובות המורים בסוגיית יחסי יהודים-ערבים, פעם שנייה על סוגיית הגזענות ופעם שלישית על החיבור של כל שאר הסוגיות השנויות במחלוקת יחד. מתרשים 4 עולים הבדלים גדולים בין המגזרים בשאלת הסוגיות השנויות במחלוקת ביותר לדעתם. למשל, רבים מקרב המורים במגזר הממלכתי-דתי סבורים שסוגיית היחס לקהילת הלהט"ב היא השנויה במחלוקת ביותר. מורים ערבים, לעומת זאת, מתייחסים לסוגיה זו כאל הסוגיה הפחות חשובה. זאת ועוד, אף שהסוגיה של זכויות אדם היא כמעט הסוגיה השנויה במחלוקת ביותר בעיני המורים הערבים, אף לא אחד מהם התייחס באופן הזה לסוגיית הפליטים.

תרשים 4 הסוגיה השנויה ביותר במחלוקת בחברה הישראלית בעיני המורים, לפי זרם בחינוך ומגזר (%)

תרשים 5 מידת העיסוק בפועל בכיתה בסוגיות שבמחלוקת לעומת מידת העיסוק הרצויה בעיני המורים (בסולם של 1-6)

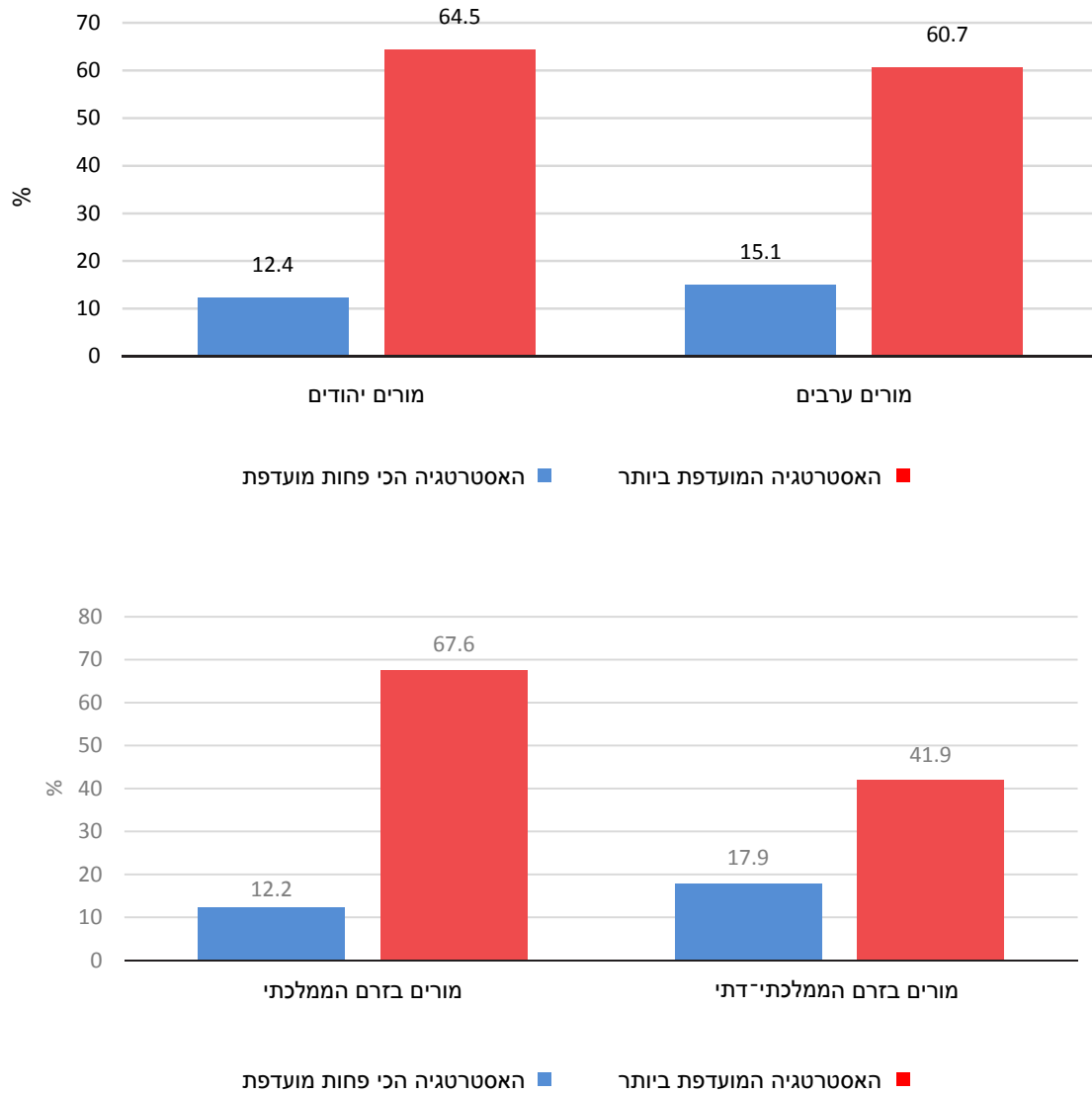
הממצא העיקרי העולה מהנתונים, בין שמדובר ביחסי יהודים-ערבים וגזענות ובין שמדובר בסוגיות שנויות במחלוקת אחרות, הוא שהמורים מדווחים שבפועל הם מדברים בכיתה במידה רבה על סוגיות שנויות במחלוקת (4.29 מתוך 6, בסולם של 1-6). למרות זאת הם סבורים שהם אינם עוסקים מספיק בסוגיות אלו ושעליהם לעסוק בהן הרבה יותר (5.05 מתוך 6; הבדל של כ-15%). הפער בין ההתנהגות בפועל, שעליה המורים מדווחים, ובין המצב האידאלי, בעיניהם, צץ ועולה גם בכל שאר הסוגיות השנויות במחלוקת.

אסטרטגיות התמודדות עם עיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת: הסוגיה של יחסי יהודים-ערבים

בחנו איזו אסטרטגיה המורים בוחרים כשהם נדרשים לעסוק בסוגיות שבמחלוקת. לשם כך הצגנו להם את הסוגיה של יחסי יהודים-ערבים וביקשנו מהם לדרג ארבע אסטרטגיות אפשריות על פי סדר העדיפות בעיניהם:

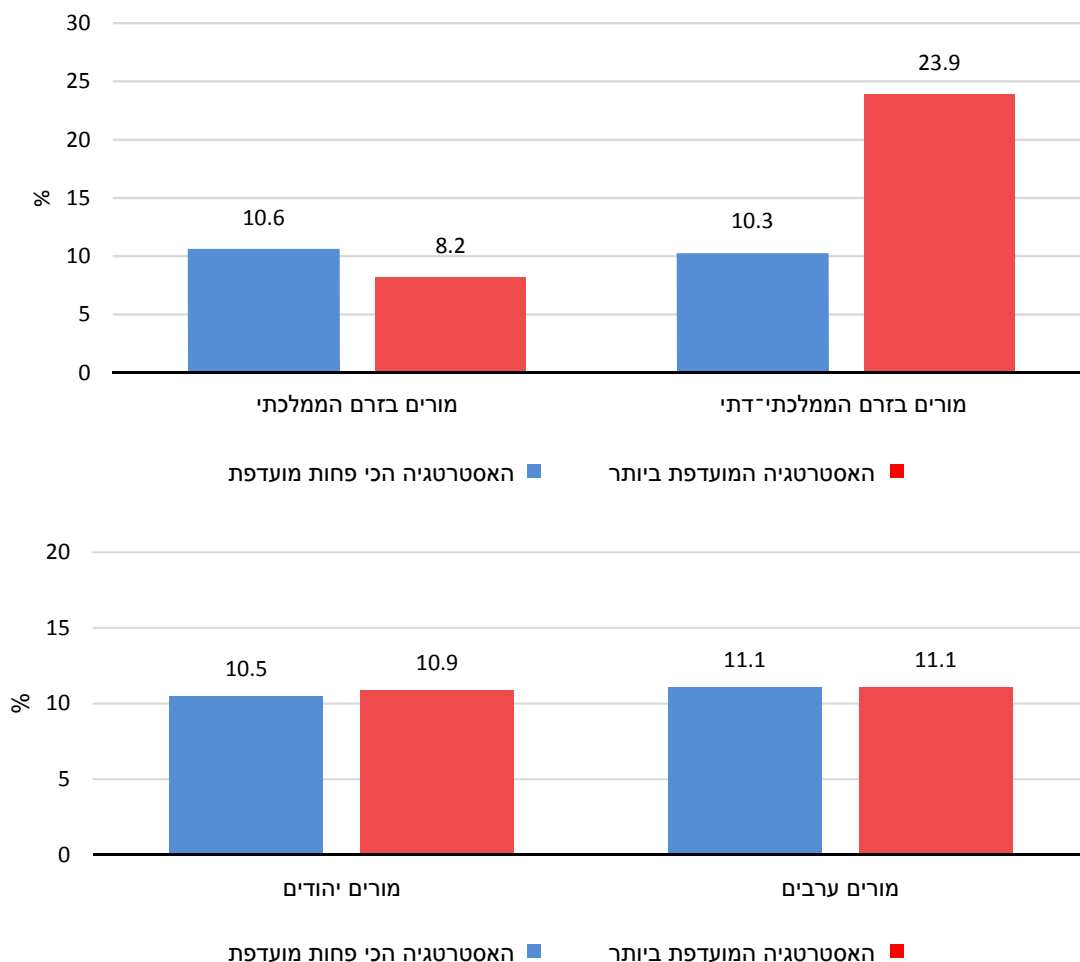
- (1) להציג לתלמידים את סוגיית יחסי יהודים-ערבים כשנויה במחלוקת ולתת ייצוג שווה לכל הדעות בנושא בלי להכריע לצד כזה או אחר.
 - (2) להציג את סוגיית יחסי יהודים-ערבים כשנויה במחלוקת, אך לצדד חד-משמעית באחת העמדות ולהסביר מדוע היא העמדה הנכונה.
 - (3) לא להתייחס לסוגיית יחסי יהודים-ערבים כשנויה במחלוקת ולהציג רק את העמדה שבעיני המורה היא העמדה הנכונה.
 - (4) להימנע לחלוטין מלהעלות את הסוגיה בכיתה.
- רוב המורים (כ-64%) דיווחו שכשהם נדרשים לדון בכיתה בסוגיית יחסי יהודים-ערבים, האסטרטגיה שלהם היא להציג לתלמידים את הסוגיה כשנויה במחלוקת ולתת ייצוג שווה לכל הדעות בנושא בלי להכריע לטובת דעה זו או אחרת. כשבוחנים את הממצא הזה בפילוח לפי מגזרים ולפי זרמים בחינוך מתברר כי רוב מוחלט בקרב המורים היהודים בזרם החינוך הממלכתי (כ-68%) ובקרב המורים הערבים (כ-61%) מעדיפים את האסטרטגיה של ייצוג שווה לכל הדעות. בקרב המורים בזרם החינוך הממלכתי-דתני, לעומת זאת, רק 42% מעדיפים את האסטרטגיה הזאת.

תרשים 6 מעדיפים להציג לתלמידים את סוגיית יחסי יהודים-ערבים כשנויה במחלוקת ולתת ייצוג שווה לכל הדעות בלי להכריע לצד זה או אחר, לפי זרם בחינוך ומגזר (%)

אשר לאסטרטגיה של הצגת הסוגיה כשנויה במחלוקת תוך צידוד חד-משמעי באחת העמדות – כ-11% מכלל המורים דיווחו שהם מציגים את הסוגיה כשנויה במחלוקת ובה בעת מצדדים חד-משמעית באחת העמדות. פילוח לפי מגזרים וזרמים בחינוך העלה תמונה מעניינת: רק כ-11% מהמורים הערבים וכ-8% מהמורים היהודים בזרם החינוך הממלכתי דיווחו שזוהי האסטרטגיה המועדפת עליהם. כך דיווחו גם כ-24% מהמורים היהודים בזרם החינוך הממלכתי-דתי.

תרשים 7 מעדיפים להציג את הסוגיה כשנויה במחלוקת ובה בעת לצדד חד-משמעית באחת העמדות, לפי זרם בחינוך ומגזר (%)

אשר לשתי האסטרטגיות הנותרות – כ-9% מכלל המורים, ללא הבדלים גדולים בין המגזרים, מעידים על עצמם שהם בוחרים שלא להתייחס לסוגיה כשנויה במחלוקת ולכן מציגים בכיתה רק את העמדה הנכונה בעיניהם. כ-16% מהמורים, ללא הבדלים גדולים בין המגזרים, נמנעים לחלוטין מלהעלות את הסוגיה בכיתה.

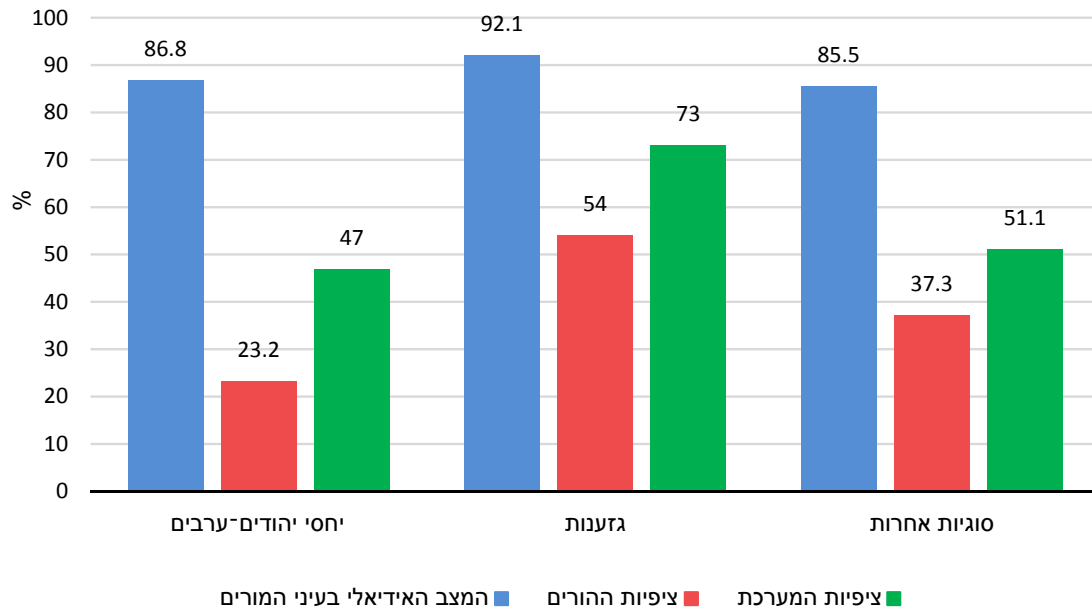
תפיסות המורים את ציפיות ההורים והמערכת הבית ספרית

מה יכול להסביר את הפער בין מה שקורה בכיתה הלכה למעשה ובין המצב האידאלי בעיני המורים, ומדוע מורים רבים כל כך מעדיפים להימנע לחלוטין מדיון בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת?

בעניין זה חשובה מאוד תפיסת המורים את ציפיות ההורים והמערכת הבית ספרית מהם. ובכן, המורים סבורים כי ההורים והמערכת הבית ספרית אינם מעוניינים שהם – המורים – יעסקו בכיתה בנושאים שנויים במחלוקת, בשום נושא. באשר לסוגיית יחסים יהודים-ערבים – כ-87% מהמורים חושבים שיש לעסוק בנושא זה בבית הספר, אך רק כ-47% מהם חושבים שזוהי ציפיית המערכת הבית ספרית מהם, ורק כ-23% מהם סבורים שזוהי ציפיית ההורים.

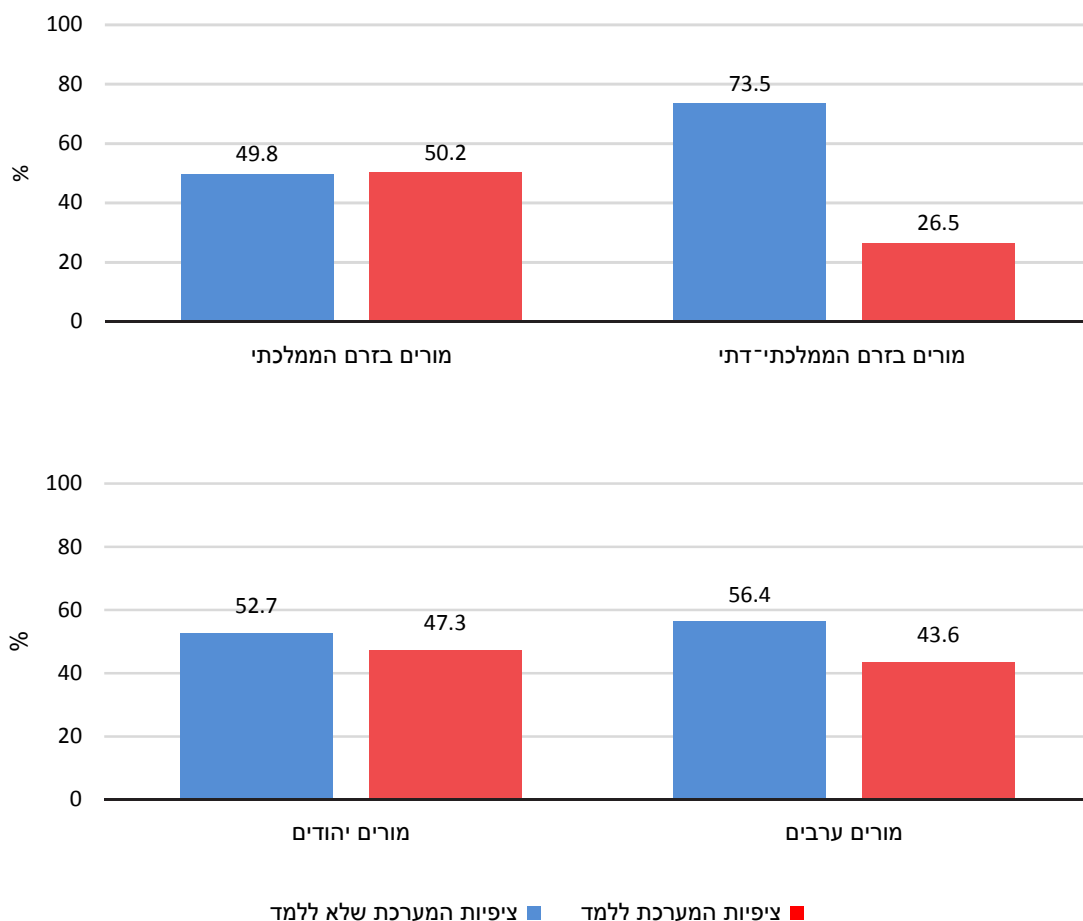
מהם. פערים אלו משתנים מעט כשבוחנים סוגיות שנויות במחלוקת אחרות, אך המגמה נותרת בעינה.

תרשים 8 הפער בין המצב האידיאלי בעיני המורים ובין מה שהם מעריכים שההורים והמערכת הבית ספרית מצפים מהם (%)

כשבוחנים, לדוגמה, את הממצא הנוגע לסוגיית יחסי יהודים-ערבים בפילוח המורים לפי מגזרים, אפשר לראות שבמגזר הממלכתי-דתי – שלא כבשאר המגזרים שבהם שיעור המורים שחושבים שהמערכת מצפה מהם שלא ללמד את סוגיית יחסי יהודים-ערבים הוא כ-50% – שיעור המורים שחושבים שהמערכת מצפה מהם שלא ללמד את הסוגיה הזאת הוא כ-74% (תרשים 9). כלומר, ייתכן שתפיסות המורים את ציפיות המערכת הבית ספרית מהם עשויות להשפיע, במידה מסוימת, על אופי האסטרטגיה שהם בוחרים להציג בעזרתה את הסוגיה בכיתה.

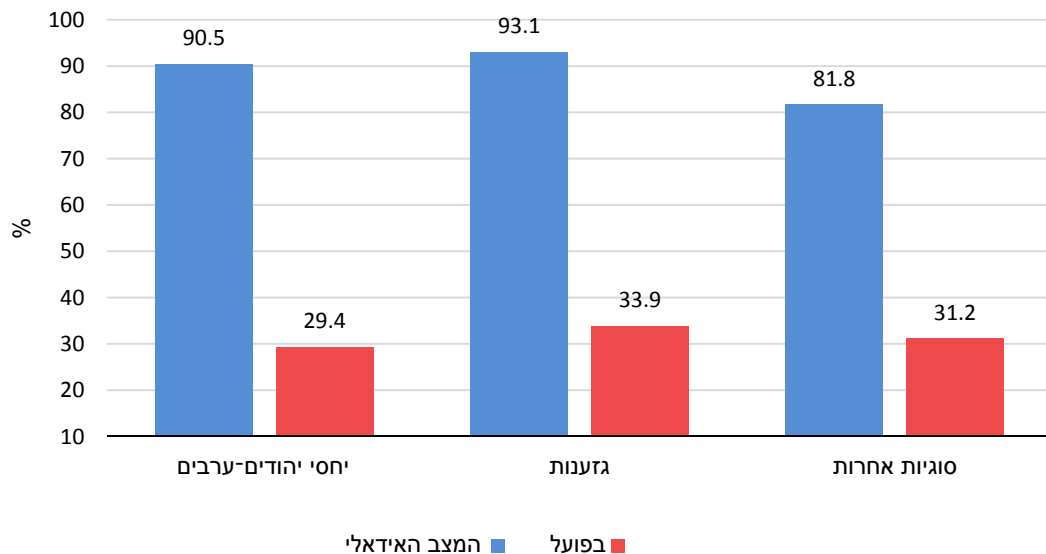
תרשים 9 הפער בין המצב האידאלי בעיני המורים ובין מה שהם מעריכים שהמערכת הבית ספרית מצפה מהם בעניין סוגיית יחסי יהודים-ערבים, לפי זרם בחינוך ומגזר (%)

ציפיות ההורים לעומת תפיסת המורים

באופן מעניין, כאשר בוחנים את ציפיותיהם של ההורים לגבי הסוגיות שלעיל מגלים שתפיסתם של המורים את ציפיות ההורים רחוקה מלהיות מדויקת. וכך, למרות שהמורים מעריכים שההורים לא כל כך מצפים מהם לעסוק בסוגיית יחסי יהודים-ערבים למשל, כ-91% מכלל ההורים חושבים שיש ללמד את הסוגיה בבית הספר (גם רובם המוחלט של ההורים הערבים וההורים בחינוך הממלכתי-דתי, כ-80% ו-81% בהתאמה, חושבים כך). כלומר, בעניין העיסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת יש פער גדול בין התפיסות והציפיות של ההורים ובין מה שהמורים חושבים שמצופה מהם. זאת ועוד, ההורים מצפים שסוגיות שנויות במחלוקת תעלינה לדיון בכיתה, אבל הם אינם יודעים שלמעשה אכן מתקיימים בכיתה דיונים כאלה. אשר לסוגיית יחסי יהודים-ערבים – רק כ-29% מההורים חושבים שהמורים עוסקים בכיתה בסוגיה זו בפועל. מנגד, המורים רוצים לעסוק בסוגיה זו בכיתה, אבל הם חושבים שההורים אינם רוצים בכך.

תרשים 10 המצב האידאלי בעיני ההורים בעניין הדיון בסוגיות שנויות במחלוקת בכיתה לעומת המצב בפועל לדעתם (%)

פערים דומים, ואולי אף דרמטיים יותר מבחינת השפעתם, נמצאו בציפיות ובמסרים המועברים בין המורים והמערכת הבית ספרית ולהפך. אף על פי שלמערכת החינוך יש מדיניות רשמית ברורה בנושא ([חוזר מנכ"ל תשעז/4\(ב\)\)](#), כ-73% מהמורים אומרים שהם אינם מכירים את חוזר המנכ"ל הזה, ויותר מ-50% מהם סבורים שהמערכת הבית ספרית אינה רוצה שהם יעסקו בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת. ממצאים אלה מצביעים על כך שמורים רבים אינם מכירים את המדיניות הרשמית של משרד החינוך או שהם מרגישים שהם מקבלים מסר כפול שאינו משקף בהכרח את העמדה הרשמית של המשרד.

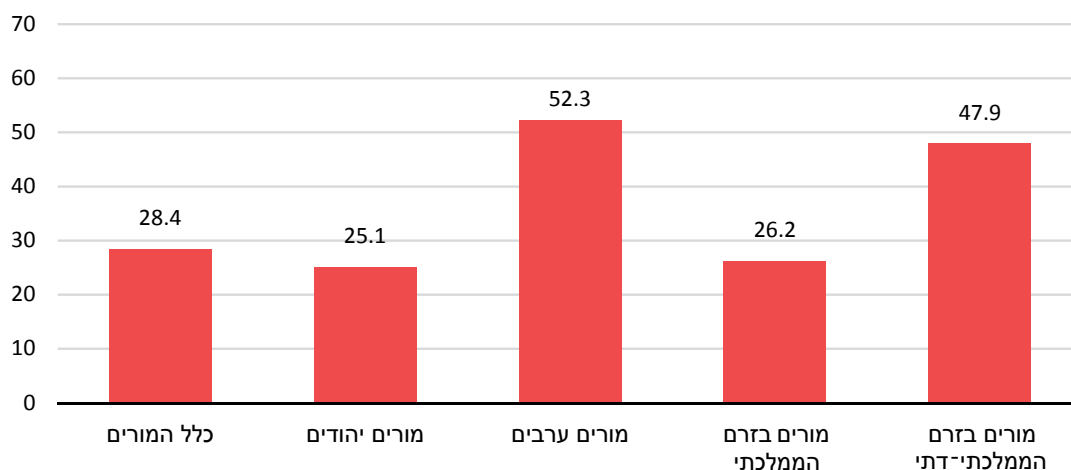
חסמים נוספים בקיום שיח בכיתה בסוגיות במחלוקת

אילו הכירו המורים את העמדות של רוב ההורים בסוגיית השיח השנוי במחלוקת בכיתה, ואילו קראו נציגי משרד החינוך למורים לקיים בכיתות דיונים בנושאים שבמחלוקת, המורים לא היו מרגישים בודדים במערכה והם גם היו חוששים פחות מלעסוק בסוגיות אלו. נציין שנכון להיום כ-24% מכלל המורים חוששים ללמד בכיתה סוגיות שנויות במחלוקת, והם אף סבורים כי עליהם להגן על עצמם ולא לעסוק בסוגיות אלו בכיתה. מקרב המורים הערבים דיווחו כ-39% שהם חשים שעליהם להגן על עצמם.

נושא הצנזורה העצמית הוא גורם נוסף במחקר שלנו. נמצא שמקצת המורים מצנזרים במודע מידע בנושאים שבמחלוקת, אף על פי שאין הנחיה מפורשת לכך מצד משרד החינוך. הנטייה לצנזורה עצמית נבדקה באמצעות הסכמה או אי-הסכמה עם היגדים כמו: "זה לגיטימי שמורים לא מציגים מידע המנוגד להשקפת עולמם לפני התלמידים"; "אף שחופש הביטוי הוא ערך חשוב, מן הראוי שאנשים יגבילו את עצמם בכל הקשור לחשיפת מידע הפוגע בשמה של הקבוצה"; "גם אם המידע אמין, אסור להעביר ביקורת על המדינה בבתי הספר". נמצא שכ-30% מהמורים תומכים בצנזורה עצמית. בחינה

מעמיקה של הנתונים מעלה שנטייה זו גבוהה יותר אצל מורים ערבים (כ-52%) ואצל מורים בזרם החינוך הממלכתי-דתי (כ-48%).

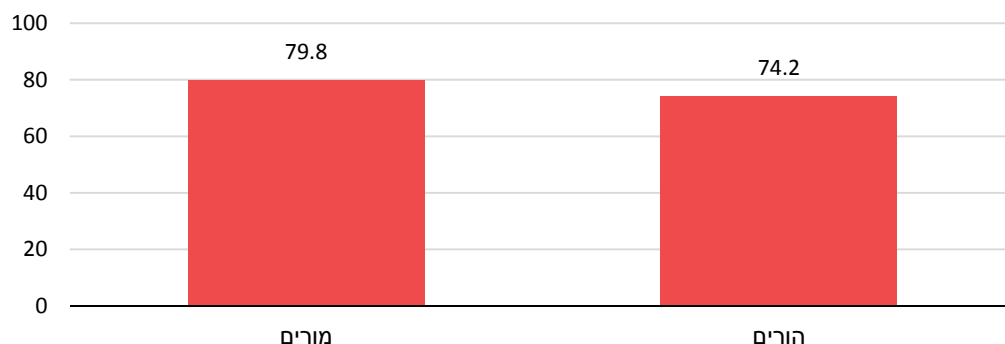
תרשים 11 מורים שתומכים בצנזורה עצמית, לפי זרם בחינוך ומגזר (%)

מיעוט לא מבוטל מקרב המורים סבורים שלהם ולתלמידיהם אין הכלים להתמודד בכיתה עם סוגיות שנויות במחלוקת. כ-38% מהמורים מרגישים שלתלמידיהם אין היכולות להתמודד עם סוגיות אלה, וכ-27% מרגישים כי להם עצמם אין היכולות לכך. עם זאת, אף שמורים רבים מרגישים שחסרים להם הכלים המתאימים כדי לעסוק בנושאים אלו, רק כ-13% מהם הוכשרו לנהל בכיתה שיח שנוי במחלוקת, ופחות מ-9% מהם מכירים את התכניות השונות המוצעות למורים בנושא.

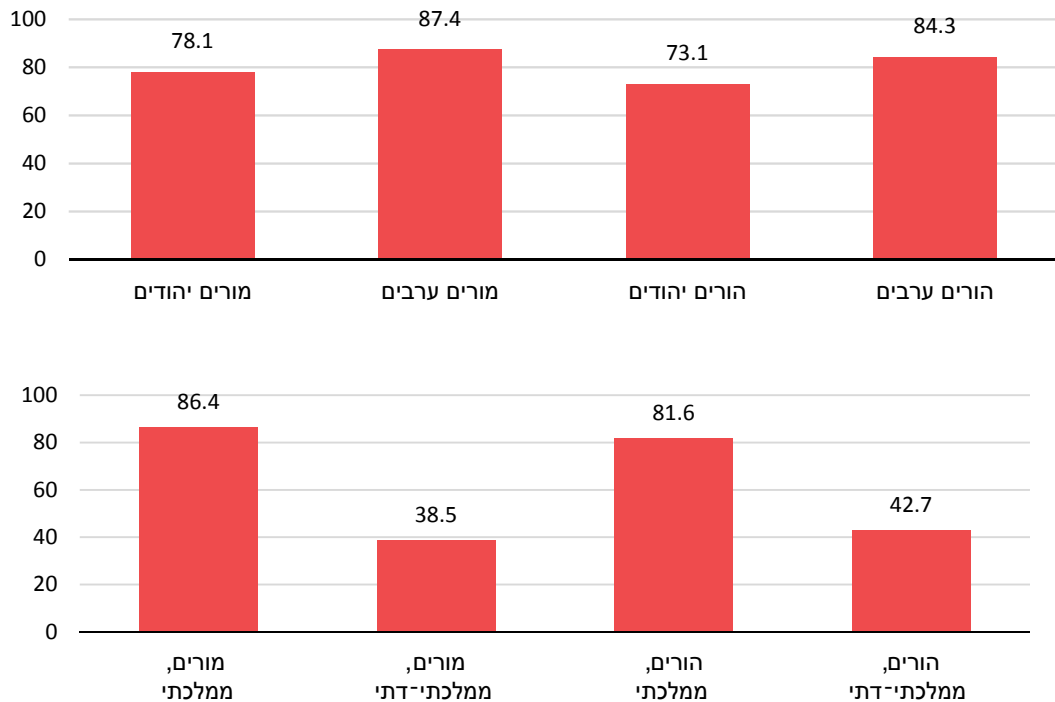
עוד חסם אפשרי לעיסוק בנושאים שנויים במחלוקת עשוי להיות התפיסה של המורים שיש נושאים שהם בגדר טאבו במערכת החינוך ובעיני ההורים, למשל לימוד הנרטיב הפלסטיני של הסכסוך. ואולם, במפתיע, כ-74% מכלל ההורים וכ-80% מכלל המורים מסכימים שעל התלמידים להכיר את הנרטיב הפלסטיני של הסכסוך (תרשימים 12, 13).

תרשים 12 הורים ומורים שסבורים שתלמידים יהודים צריכים להכיר את הנרטיב הפלסטיני (%)

כשבוחנים את הדברים בחלוקה לזרמים בחינוך ולמגזרים מתברר שכ־43% מההורים וכ־39% מהמורים בזרם החינוך הממלכתי־דתי מסכימים עם העמדה שהתלמידים היהודים צריכים להכיר את הנרטיב הפלסטיני של הסכסוך. מידת ההסכמה בעניין זה בקרב ההורים והמורים בזרם החינוך הממלכתי ובקרב ההורים והמורים הערבים היא כ־82% וכ־87% (בהתאמה).

תרשים 13 הורים ומורים שסבורים שתלמידים יהודים צריכים להכיר את הנרטיב הפלסטיני, לפי זרם בחינוך ומגזר (%)

מסקנות והמלצות מדיניות

1. בהירות ותקשורת בין הגורמים השונים שאמורים להחליט על קיום שיח בבית הספר בסוגיות שנויות במחלוקת

מהממצאים עולה תקשורת לקויה בין כל הגורמים הרלוונטיים להחלטה כזאת. תקשורת לא פתוחה ואי־הבהרת המסרים והמדיניות משתקפות בהרגשה של המורים שמה שנאמר הוא לא תמיד מה שהמערכת מתכוונת אליו. הרגשת האי־בהירות, תחושת המסר הכפול וחוסר היכולת להבין את המטרות קיימים הן בציר משרד החינוך־מורים והן בציר מורים־הורים.

המלצותינו:

- א. נדרשת אמירה אחידה וחד־משמעית יותר של משרד החינוך כלפי המורים כדי להתמודד עם חוסר הבהירות והסתירות הפנימיות בהנחיות הקיימות. חשוב שאמירה זו תשתקף בתגובה לאירועים אקטואליים וגם תישמע מכל שדרות ההנהלה של משרד החינוך.

ב. המורים צריכים לפתוח ערוץ תקשורת בינם ובין ההורים בנושא ההתמודדות בכיתה עם שיח בנושאים שנויים במחלוקת. המורים חייבים להתוודע לציפיות ההורים מהם, וההורים צריכים להיות מעודכנים בנעשה בכיתה בעניין זה הלכה למעשה.

2. חששות המורים מעיסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת

מורים רבים חוששים לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת. ממצא זה אינו עולה בקנה אחד עם מטרות משרד החינוך, שלפיהן חשוב לעסוק בסוגיות אלו בחופשיות, ובוודאי שהלך הרוח של ממצא זה אינו עולה בקנה אחד עם המצופה ממערכת חינוך במדינה דמוקרטית.

המלצתנו:

בהתבסס על דרך התמודדות מבוקרת וקונסטרוקטיבית עם סוגיות שנויות במחלוקת, כפי שמפורט בחוזר מנכ"ל (תשעז/4(ב)), על מערכת החינוך לתת גיבוי למורים ולוודא שהם מרגישים בטוחים וחופשיים לפעול ללא מורא בבית הספר שבו הם עובדים.

3. היכולת של המורים לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת

מצאנו כי רבים מהמורים מרגישים שאין להם הכלים הדרושים להתמודד בכיתה עם סוגיות שנויות במחלוקת וכי יש צורך לחזק את תחושת המסוגלות שלהם בנושא. אמנם פותחו תכניות שתכליתן להקנות למורים את המיומנויות לניהול שיח בסוגיות שבמחלוקת, אך ממצאי המחקר מלמדים שרוב מוחלט בקרב המורים אינם מכירים את התכניות הללו.

המלצותינו:

א. יש צורך בהכשרה ייעודית של המורים בנושא ניהול שיח בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת. הכשרה מעין זו תסייע להם מאוד ותייצר אצלם תחושת חוללות עצמית בנושא. היא יכולה להיעשות גם על ידי משרד החינוך וגם בתכניות חיצוניות רלוונטיות.

ב. יש להעלות את המודעות בקרב המורים לתכניות קיימות בנושא ניהול סוגיות שנויות במחלוקת בכיתה ולהנגיש אותן להם.

ג. יש לבחון את יעילות התכניות הקיימות ואת הצורך בתכניות חדשות בנושא.

ד. מומלץ לפתח ארגז כלים ייעודי למורים כדי לחזק אצלם את היכולת לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת.

4. היכולת של התלמידים לעסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת

רבים מהמורים סבורים שאין לתלמידים היכולת להתמודד עם סוגיות שנויות במחלוקת.

המלצותינו:

- א. יש לוודא שתכניות ההכשרה מתייחסות בהרחבה להקניית יכולות התמודדות עם שיח בסוגיות שנויות במחלוקת גם לתלמידים, ולא רק למורים.
- ב. יש לפתח תכניות ייעודיות שייתנו בידי התלמידים את המיומנויות לעיסוק בסוגיות שנויות במחלוקת ויספקו למורים תכנים ותכניות הוראה בנושא שיח שנוי במחלוקת בכלל וסוגיות ספציפיות שנויות במחלוקת בפרט.

5. יחסם של המורים לסוגיית הגזענות

ממצא מדאיג ביותר הוא שסוגיית הגזענות היא הנושא השנוי במחלוקת ביותר בעיני המורים, מלבד הסוגיה של יחסי יהודים-ערבים. מתברר כי המורים מנסים להתמודד בכיתה עם שיח שנוי במחלוקת, וזה אכן מאפיין חשוב ביותר של מערכת חינוך במדינה דמוקרטית, אבל יש סוגיות שצריכות להיחשב נורמטיביות ולא במחלוקת, וסוגיית הגזענות בראשן.

המלצותינו:

- א. משרד החינוך צריך לפעול כדי לשנות את הנורמה בעניין הגזענות ולפעול לכך שלא תהיה מחלוקת בנושא זה במערכת החינוך בישראל.
- ב. משרד החינוך צריך להעביר למורים ולתלמידים מסרים ברורים ובהירים בעניין תופעת הגזענות, כדי שבתי הספר יהיו זירה שבה תופעת הגזענות מוקעת מן היסוד. התלמידים הם שצריכים להיות נושאי המסר בגנות תופעת הגזענות בחברה.

6. יחסם של מורים והורים לשיח בבית הספר בנושאים שנויים במחלוקת

מכלול הממצאים מלמד שעדיין יש פערים בנושא השיח בבתי ספר בנושאים שנויים במחלוקת.

המלצותינו:

- א. כדי להתמודד עם הפערים הללו ביסודיות, ובמערכת כולה, יש לנסח תקן בנושא כך שהמנהלים והמורים יוכלו לפעול במקצועיות וללא חשש.
- ב. התקן החדש צריך לתת לגיטימציה לעיסוק בכיתה בסוגיות שנויות במחלוקת ואף להדגיש את חשיבותו. בד בבד יש לספק למורים את ההכשרה המקצועית ואת הכלים הנדרשים לעיסוק זה.

ג. ניסוח התקן יכלול גם את התוצאות המצופות מניהול נכון של שיח מעין זה בכיתות, כדי לאפשר בקרה של הנהלת בית הספר על התהליכים המתרחשים בעת השיח בסוגיות שנויות במחלוקת.

לסיכום, מהממצאים המוצגים לעיל אפשר להסיק שמורים רבים במערכת החינוך סבורים שהן ההורים והן המערכת מצפים מהם לדון בכיתה מעט מאוד בסוגיות שנויות במחלוקת. תפיסתם זו עלולה לעורר בהם תחושה של "בודדים במערכה" וליצור מתחים מול השאלה בדבר ההתנהלות הראויה והנכונה. אשר להורים – ניכר פער גדול בין מה שהמורים חושבים על ציפיות ההורים מהם ובין המצב בפועל. ואשר למערכת החינוך – ניכר פער בין תפיסות המורים ובין המדיניות הרשמית של משרד החינוך, כפי שהיא מתבטאת בחוזר מנכ"ל, ולא ברור אם רוח המשרד נמצאת בהלימה עם תפיסות המורים.

כמה עניינים חשובים ומהותיים במיוחד, כמו היחס לגזענות ותחושות הפחד בקרב המורים, מצריכים התייחסות רצינית מצד משרד החינוך. מלבד זאת, שיפור התקשורת בין המשרד והמורים ובין המורים וההורים עשוי לחולל שינוי גדול לטובה בהתנהלות המורים בכיתה בעת שהם מקיימים בה שיח בנושאים במחלוקת וגם בתחושות החוללות שלהם בהקשר הזה. בנוסף, פיתוח תכניות הכשרה וארגזי כלים, שיווק התכניות הקיימות והנגשתן למורים וניסוח תקן בנושא ישלימו את המהלך הנדרש כדי להתמודד כראוי בבתי הספר עם שיח בסוגיות שנויות במחלוקת.